

SEÇİM SİSTEMLERİNİN HÜKÜMETLERE ETKİSİ

Selahaddin Eyyüp EKME¹ & Muhammed Sabır FIRAT²

Öz

Seçimler demokrasinin olmazsa olmazlarından biridir, vatandaşların en basit ve masrafsız aynı anda etkin biçimde yönetime katılması bakımından da önem taşımaktadır. Seçim kavramı hakkında birbirinden farklı tanımlamalar yapılmıştır. Bunlardan birisi “bir kamu görevini yürütecek kişi veya kurulun, ilgili seçmenlerce, çok sayıda aday arasında yapılacak tercihlerle belirlenmesi” iken diğer biri ise “seçmenlerin tercihlerinin sandalyeye dönüştürülmesidir”. Seçim, gelişen haberleşme ağının da etkisiyle vatandaşların kendi kendilerini birinci elden yönetme eylemi hali olarak da tanımlanabilir. Böylesine etkin bir misyonun doğal sonucu olarak verilen oyların sandalyeye dönüştürülmesinde “seçim sistemi” olarak ifade edilen birçok farklı sistem geliştirilmiş ve geliştirilmeye de devam edilmektedir. Tüm demokratik ülkelerde uygulanan seçim sistemleri, 3 ana başlıkta sınıflandırılmaktadır. Bunlar çoğunluk esasına dayalı seçim sistemi, nispi temsil esasına dayalı seçim sistemi ve karma seçim sistemidir. 3 ana başlık üzerinden uygulanagelen seçim sistemleri hükümetler üzerinde “istikrar” ve “temsilde adalet” bakımından farklı sonuçlar doğurmaktadır. Bu çalışmada seçim sistemleri ve yöntemleri tanıtılmaya çalışılmış, ardından hükümetlere etkisi irdelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Seçim, Seçim Sistemleri, İstikrar, Temsilde Adalet.

The Effects of Election Systems on Governments

Abstract

Elections are one of the most essential components of the democracy; this also matters in terms of the involvement of the citizens in the governance in a simple and cost-free way. There are different descriptions for the term “election”. One of the descriptions states, “The fellow or the board who will carry out the public service is selected from multiple candidates by the electors” and one other states that “conversion of the choices of electors into chairs”. By the impact of improvement in communication networks, election can be stated as the status of governance of the citizens by themselves. As a natural result of such an effective mission, many different election systems have been developed and being kept developing to convert votes to chairs in the parliament. The election systems that have been applied in all democratic countries can be classified under three main headings; the elections based on the principle of majority, the elections based on the principle of proportional representation and hybrid election system. These three different systems have different results on governments in terms of “stability” and “equality in representation”. In this study, election systems and methods are presented, and then impacts on governments are assessed.

Keywords: Election, Election Systems, Stability, Justice in Representation.

1 Avukat/Ankara Barosu, Tezli Yüksek Lisans Öğrencisi/Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Ana Bilim Dalı. eyyuekmen@gmail.com.

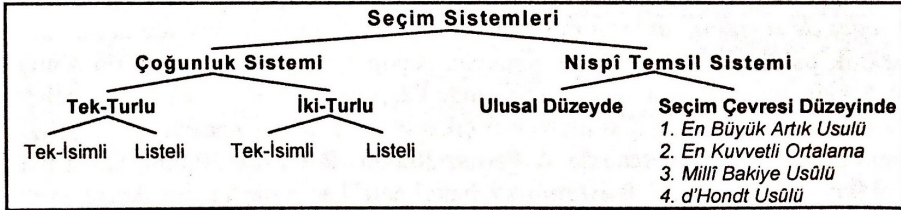
2 Avukat/Ankara Barosu, Tezli Yüksek Lisans Öğrencisi/Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Ana Bilim Dalı. sabirfirat@gmail.com.

Giriş

Seçim sistemi bir seçimin sonucunu ve demokratik niteliğini belirleyen en önemli etkidir. Zira bir ülkenin yönetim yapısı ona göre şekillenecek, siyasal aktörler seçim sonuçlarına göre yeniden toplumsal roller üstlenecekler, kısacası ve en önemlisi, demokratik meşruiyet seçim sistemlerinin yol açtığı sonuçlara göre sağlanacaktır. Demokratik ülkelerde uygulanan seçim sistemlerini üç başlık altında sınıflandırılabilir. (Günel, 2005: 24); Çoğunluk esasına dayanan sistemler, nispi temsil esasına dayanan sistemler ve her iki sistemin de belirli ölçülerde ortak özelliklerini taşıyan karma sistemler.

Tablo 1

Seçim Sistemleri

Kaynak: Gözler, 2010: 134

A. Çoğunluk Esasına Dayanan Seçim Sistemleri

Seçim sistemi anlamında ele alınacak olan ilk sistem, uygulanması oldukça basit olan çoğunluk sistemidir. Seçimin kazanılabilmesi için, katılan parti listesi ya da adayın, kullanılan oyların çoğunluğunu sağlayabilmesi gerekmektedir (Tunç, 1999: 139). Bu sistem uygulanmada tek turlu ve iki turlu çoğunluk sistemi olarak ayrılır. Hem tek turlu hem de iki turlu sistemler seçim bölgesi tercihine göre yine ikiye ayrılarak dar ve geniş bölge yani tek isimli veya listeli seçim sistemleri olarak tasnif edilmektedir.

1. Tek Turlu Tek İsimli Çoğunluk Sistemi: Tek turlu dar bölge çoğunluk sistemi de denilmektedir. Bu sistemde ülke, her seçim bölgesinden tek adayın çıkarılacağı küçük seçim çevrelerine bölünür. Ardından her seçim çevresinde çoğunluk esasına göre en çok oyu alan aday milletvekili seçilir. Bu sisteme Anglosaxon seçim sistemi ya da İngiliz seçim sistemi de denilmektedir.

2. Tek Turlu Liste Usulü Çoğunluk Sistemi: Tek turlu geniş bölge çoğunluk sistemi de denilmektedir. Bu sistemin uygulanışında, her seçim bölgesinden bir adayın kazandığı tek isimli seçim sisteminin aksine, bir seçim bölgesinde en az 2 isimden oluşan listeler yarışmaktadır. Yani seçim bölgeleri 2 ya da daha çok adayın seçileceği geniş bölge olarak belirlenir. Aday esaslı veya parti esaslı olmak üzere iki şekilde oylama yapılabilir. Aday esaslı oylamada seçmenler partilere değil adaylara oy verirler ve en

çok oyu alan adaylar milletvekili seçilir. Parti esaslı oylamada ise seçmenler partilere oy verirler ve bir oy farkla dahi olsa en çok oyu alan parti o seçim çevresindeki bütün milletvekillerini kazanır.

3. Alternatif Oy Formülü: Bu sistemde her seçim çevresinden bir aday seçilmektedir. Seçmenler, seçime katılan adayları sıralayarak oylama yaparlar. Oyların yarısından bir fazlasını alan aday seçilir.

4. İki turlu Dar Bölge Seçim Sistemi: Nitelikli bir çoğunluk arayışının sonucu bu sistemde seçimler iki turlu gerçekleşir. İlk turda seçilebilmek için geçerli oyların, genellikle bir adayın seçileceği seçim çevrelerinde ilk tur yapılan seçimlerde %50 oy oranını aşması gerekmektedir. Eğer bu oranı yakalayan aday olmazsa ilk turda belirli oy oranını aşan adaylar arasında ikinci tur seçimler yapılır ve çoğunluğu sağlayan aday seçilir. İki turlu dar bölge seçim sistemine Fransız sistemi de denilmektedir.

5. İki Turlu Geniş Bölge Seçim Sistemi: Bu sistemde ülke her biri birden fazla milletvekili çıkaran seçim çevrelerine ayrılır. Partiler, liste halinde o seçim çevresinin çıkaracağı sayıda aday gösterirler. Seçmen bir partiye yani listeye oy verirler. Seçimin iki tur şeklinde yapılma ihtimali vardır. İlk turda bir parti oyların mutlak çoğunluğunu, yani yarıdan bir fazlasını aldığı takdirde o partinin listesinde bulunan bütün adaylar seçilmiş olur. İlk turda partilerden hiçbiri mutlak çoğunluğu sağlayamazsa ikinci tura geçilir. İkinci turda mutlak çoğunluk aranmayacak şekilde en çok oy alan aday kazanır (Gözler, 2010: 137).

Tek turlu seçim sistemleri adaletsiz sonuçlar doğurmaktadır. İki turlu seçim sistemi ise halkın en az %50'sinden bir fazla oy alan bir kişinin ya da listenin seçilmesi yani halkın yarıdan fazlasının desteğini alan bir aday veya listenin seçilmesini sağlamak amaçlı geliştirilmiş, tek turlu seçim sistemlerinin dezavantajlarını azaltmak için oluşturulmuş bir sistemdir.

Çoğunluk sistemlerinin asıl gayesi olası istikrarsızlıklara baştan çözüm bulma gayretidir. Geçmişte de çoğunluk sisteminin uygulandığı ülkelerde uzun süreli hükümet istikrarsızlıkları bulunmamaktadır. Örnek olarak İngiltere ve Türkiye'nin 1950–1960 dönemleri gösterilebilir. Çoğunluk sisteminin uygulanmasının çok basit olması da bu sistemi cazip kılmaktadır. Kullanılan oyların çoğunluğunu sağlayabilen seçimin kazananıdır. Uygulama da farklı biçimleri vardır. Bunların başında “basit çoğunluk sistemi” gelmektedir. Diğer katılanlara göre en yüksek oy alımını gerektirir, diğer biri ise “mutlak çoğunluk”tur. Bu sistemde de kullanılan oyların yarısından bir fazlasını almak gerekir. İlk turda mutlak çoğunluk elde edilmediği takdirde ikinci tura başvurulur. İkinci turda istenen çoğunluk basit çoğunluktur. Son olarak ise “belli oranlarda çoğunluk sistemi”nden bahsedecek olursak, bu sistem genellikle anayasa değişikliği yahut kanun, tüzük değişikliği ve benzeri durumlarda kullanılmaktadır. Seçimlerde kullanılan oyların ya da kayıtlı seçmen oylarının belli bir oranını sağlamak, seçilmek için koşul olarak konulmuştur.

Çoğunluk Sisteminin Avantajları

Belirtildiği üzere oyların sayımı, hesaplama ve kazananı belirleme bakımından basit olması en belirgin özelliklerindedir. Genellikle iki partili sisteme yol açtığından hükümetlerde istikrar görülmektedir. Sistemin basitliği seçmenin de sonuçları anlamasını sağlamakla katılımı artırmaktadır. Özellikle dar bölge seçim sisteminde seçmen ile temsilci birbirini tanır bu durum sorunların çözülmesi için avantaj sağlar. Özellikle dar bölge seçim sisteminde seçmen ve temsilci ilişkisi üst seviye olduğundan bağımsız adayların seçilmesi daha da kolaylaşır. Parlamenteoya girecek parti sayısının azlığı seçmenleri oylarının boşa gitmemesi için iki büyük partiden birine oy vermeye iter. Bunun sonucunda yönetim iki parti arasında gidip gelmektedir, bu durum istikrarı doğurmaktadır (Özgül, 2002: 61–62).

Çoğunluk Sisteminin Dezavantajları

Temsilde adalet bakımından demokrasiye aykırı sonuçlar ortaya çıkar. Kullanılan oylar içerisinde partilerin almış olduğu oyların yüzdelik karşılığı parlamenteoya çok farklı şekilde yansımaktadır. Alınan oylar ile parlamenteoda ki temsilci sayısı arasında dengesizlik vardır. Alınan oy sayısı bakımından azınlığa sahip olan parti parlamenteoda çoğunluğa sahip olabilmektedir. Azınlığın eksik temsili belli kesimin oylarının boşa gitmesine sebebiyet vermektedir. Seçmen ve temsilci arasındaki yakın ilişki sonucu temsilci bir nevi şahsi iş takipçiliği yapma mecburiyetinde kalmaktadır, bu durum temsilciyi ülke problemlerine eğilmekten alıkoymaktadır. Dar bölge seçim sisteminde seçim bölgelerinin küçük olduğu yerlerde, bölgedeki nüfus sahibi kimselerin seçim sonuçlarına birebir etkisi seçmenlerin temsili açısından sakıncalıdır. Seçimi kazanan adayların sonucu şahsi başarı olarak addedip ona göre davranmaları siyasi parti disiplini zayıflatır. Üçüncü bir partinin iktidar yarışında boy göstermesi imkânsız hal almaktadır (Özgül, 2002: 62–64).

İki turlu seçim sisteminde, seçim temelde partiler arası anlaşma ve pazarlığa dayanır. Bu turda partiler zayıf oldukları yerde ittifak ettikleri partileri desteklerken, kuvvetli oldukları yerde destek alırlar. Seçmenler partilerinin bu pazarlık ve anlaşmaları doğrultusunda oy kullanırlar. Sadece «yüzen oylar» dediğimiz kararsız oylar ikinci turda yeniden tavır belirlerler. Dolayısıyla seçmen ikinci turda serbest oy kullanma durumunda değildir (Yüzbaşıoğlu, 1996: 109).

Çoğunluk sistemine getirilen olumlu eleştirilerin başında istikrarlı hükümetler gelmektedir. Ancak bu sistem sonucunda kötü niyetli hükümetler oluşumunda ihtimal dâhilindedir.

B. Nispi Temsil Sistemi

Bu sistemde ilk plânda tutulan amaç siyasal partilerin güçleri oranında parlamentoda temsil edilmeleridir. Yani, toplumdaki siyasal görüşler parlamentoya da güçleri oranında yansiyacaktır. Dolayısıyla, nispi (orantılı) temsil sistemi, seçim sisteminin işlevlerinden adil (demokratik) temsile öncelik veren bir sistemdir. Bu sistem doğal olarak geniş bölge seçim çevreleri gerektirir (Yüzbaşıoğlu, 1996: 111). Zira nispi temsil sisteminde dar bölge seçim çevresinin belirlenmesi imkânsızdır. Sistem, mantığı gereği o bölgedeki oyların o bölgedeki seçilecek milletvekillerine yansımaları mantığı üzerinden kurulduğu için dar seçim bölgelerindeki 1 isimde nispi temsil olabilmesi mümkün değildir. Buradan hareketle seçim bölgesindeki sandalye sayısının fazla olması o bölgedeki nispiyeti de artırıcı bir rol oynayacaktır.

Nispi temsil esaslı seçim sistemleri ulusal düzeyde ve seçim çevresi düzeyinde olmak üzere ikiye ayrılır. Seçim çevresi düzeyinde yöntemi de kendi içerisinde; En Büyük Artık Usulü, En Kuvvetli Ortalama Usulü, Milli Bakiye Usulü, d'Hont Usulü, olmak üzere dörde ayrılır.

1. Ulusal Düzeyde Nispi Temsil: Bu sistemde tüm ülke bir seçim çevresi olarak kabul edilir ve partiler meclisteki toplam milletvekili sayısı kadar aday gösterirler. Ülke genelinde geçerli oylar milletvekili sayısına bölünerek "ulusal seçim kotası" bulunur ve partiler aldıkları oy oranına göre milletvekili çıkarırlar (Gözler, 2004: 138).

2. Seçim Çevresi Düzeyinde Nispi Temsil: Bu sistemde ülke birden çok milletvekili çıkararak seçim çevrelerine bölünüp partilerin her seçim çevresinden aldığı oy oranına göre milletvekili seçilir.

a. En Büyük Artık Usulü: Partilerin aldıkları geçerli oy sayısı, seçim kotasına ya da değişmez tek sayıya bölündükten sonra, artık oyların açıkta kalanları için en fazla artık oyları alan partilere büyüklük sırasına göre dağıtılır (Çam, 1990: 255).

b. En Kuvvetli Ortalama Usulü: Partilerin aldığı oylar, onların ilk dağıtım sonucu kazandıkları milletvekili sayısına "1" sayısı ilave edilerek bulunan sayıya bölünür. Bu işlem sonucunda elde edilen sayılar büyükten küçüğe doğru sıralanır. Açıkta kalan milletvekillikleri sırasıyla bu sayıların ait olduğu partilere verilir (Gözler, 2011: 729).

c. Milli Bakiye (Ulusal Artık) Sistemi: Milli bakiye sistemi, adı üstünde artık oyların ulusal düzeyde paylaştırıldığı sistemdir. Bu sistemde ülke düzeyinde bütün artık oylar ve açık milletvekillikleri tek merkezde toplanır. Yurt düzeyindeki artık oylar toplamı, artık milletvekillikleri toplamına bölünerek "ulusal seçim kotası" bulunur. Sonra, her partinin artık oylar toplamı kotaya bölünerek her partinin ulusal artıktan ne kadar milletvekili verileceği saptanır (Özbudun, 2009: 263).

d. d'Hondt Usulü: Seçim çevresinde oyların paylaşılması işleminde artık oy ve açık milletvekili bırakmayan bir usuldür. Bu usulde seçim kotası da bulunmaz ve haliyle partilerin aldığı oylar seçim kotasına bölünmez. Bu usulde, seçime katılmış siyasi partilerin adları alt alta ve aldıkları geçerli oy sayıları da hizalarına yazılır. Siya-

si partilerin aldıkları oy sayıları önce bire, sonra ikiye, sonra üçe, sonra dörde, ..., o çevrenin çıkaracağı milletvekili sayısına ulaşıncaya kadar bölünür. Elde edilen paylar ayırım yapılmaksızın en büyükten en küçüğe doğru sıralanır. Seçim çevresinden çıkacak milletvekili sayısı kadar bu payların sahibi olan partilere ve bağımsız adaylara rakamların büyüklük sayısına göre milletvekilliği tahsis olunur (Gözler, 2011: 731).

Nispi temsil sistemini ortaya çıkaran en önemli etken şüphesiz ki temsilde adaletin sağlanması arayışıdır. Temsilde adaletsizliğin sonucu olarak ortaya atılmış olan nispi temsil sisteminin asıl amacı her partiye sayısal güç ile orantılı olarak temsiliyet olanağı vermektir. Temsilde adaletin sağlanmasıyla da azınlıkların temsili sonucu toplumsal birlik ve siyasal istikrara karşı oluşabilecek tehditlerin bertarafı da diğer bir düşüncedir. Bu sistemde bahsedildiği üzere her parti aldığı oyların yüzdelik karşılığı kadar parlamentoda sandalyeye sahip olmaktadır.

Nispi Temsil Sisteminin Avantajları

En önemli avantajı temsilde adalet olarak kabul görmektedir. Parlamentoda farklı siyasi görüşlerin temsili gerçekleştirilmiş olur. Temsiliyetin artması seçmenlerin kullandığı oyların boşa gitmemesini sağlar. Çoğunluk sisteminin aksine seçimler şahıslar etrafında değerlendirilmekten çok partiler, görüşler etrafında değerlendirilerek gerçekleşir. Temsiliyetin sonucu olarak seçmenler seçime katılımı artırır (Özgül, 2002: 83–84).

Nispi Temsil Sisteminin Dezavantajları

Parlamentodaki parti sayısının artması koalisyon hükümetlerine sebebiyet verebilir. Bunun sonucunda siyasi istikrarsızlıklar oluşur. Bu sistem parti disiplinini, adayların partilere olan teslimiyetinin artırır. Bunun sonucunda temsilciler partilerinin görüşlerine aykırı davranmaktan çekinir. Nispi temsil sisteminin hesaplama yöntemleri çok karışık olduğundan seçmen oyunu kullandıktan sonra tamamen dışlanmış durumdadır. Temsilcilerin seçilmesi için yapılan hesaplamalar, anlaşılması güç olduğundan fazla ilgi çekmez. Bu durum seçmenlerin oylamaya katılma isteklerini azaltır. Olası koalisyon hesaplarında kimin iktidar olacağı seçmenler tarafından değil parlamento tarafından belirlenir (Özgül, 2002: 84–86).

C. Karma Sistemler

Bu seçim sisteminde iki uçta yer alan çoğunluk esaslı ve nispi temsil esaslı sistemlerin bazı özellikleri alınarak ülke yapısına göre değişen bir seçim sistemi oluşturulur. Toplam milletvekili sayısının ne kadarının çoğunluk esasına, ne kadarının da nispi temsil sistemine göre belirleneceği her ülkeye göre değişmektedir (Özkan, 2007: 111).

D. Seçim Çevresi Büyüklüğü

Seçim sistemleri dışında seçim çevresi büyüklüğü de parlamentodaki temsiliyeti ve yönetimde istikrarı etkileyen faktörlerdendir.

Bu deyimle kastedilen, seçim çevresinin coğrafi büyüklüğü veya seçmen sayısı değil, o çevrenin çıkaracağı milletvekili sayısıdır. Bilindiği gibi çoğunluk sistemleri, hemen daima tek isimli seçim çevrelerinde uygulanmaktadır. Nispi temsil ise, doğası gereği olarak, çok isimli seçim çevrelerini gerekli kılar. Seçim çevrelerinin büyüklüğü, nispi temsil sistemlerinin orantılılık derecesi üzerinde büyük rol oynar. Seçim çevresi küçüldükçe, sistemin orantılılık derecesi azalır. Mesela seçmenlerin yüzde 10'unu temsil eden bir partinin, beş milletvekili çıkaran bir seçim çevresinde milletvekilliği kazanması olası değildir ama on isimli bir seçim çevresinde böyle bir parti milletvekilliği kazanabilecektir (Özbudun, 1995: 527).

Şöyle bir genel kural koymak mümkündür; Seçim çevresi ne kadar büyürse, seçim sonuçlarında o kadar oranlılığa yaklaşılr. Bu durumu şöyle göstermek mümkündür: Seçim bölgesi büyüklüğü 1 iken, birinci parti olan A, yüzde 43 ile sandalyelerin yüzde 100'ünü almaktadır. Bu oran M:5 olduğunda yüzde 40, 10 olduğunda yüzde 50, 40 olduğunda yüzde 43 ve 50 olduğunda yüzde 44'tür. Yüzde 5 alan D partisi ise ancak seçim çevresinin büyüklüğü 20'yi geçtiğinde temsil edilebilmektedir. Partilerin hepsi göz önünde tutulduğunda M, 50 iken bütün partiler aldıkları oylara orantılı olarak temsil edilmektedir (Erdoğan, 1999: 32).

Buanlatılanlaraşağıdaki tablo üzerinden örneklendirilerek anlatılmıştır (Erdoğan, 1999: 32).

Tablo 2

Seçim Çevresi Büyüklüğü Hesaplaması

	A		B		C		D	
	%43		%36		%16		%5	
M	Sandalye	Sandalye Yüzdesi	Sandalye	Sandalye Yüzdesi	Sandalye	Sandalye Yüzdesi	Sandalye	Sandalye Yüzdesi
1	1	100.0	0	0.0	0	0.0	0	0.0
2	1	50.0	1	50.0	0	0.0	0	0.0
5	2	40.0	2	40.0	1	20.0	0	0.0
10	5	50.0	4	40.0	1	10.0	0	0.0
20	9	45.0	7	35.0	3	15.0	1	5.0
30	13	43.3	11	36.7	5	16.7	1	3.3
50	22	44.0	18	36.0	8	16.0	2	4.0

* D'Hondt formülü uygulanmıştır

M harfi burada seçim çevresinin büyüklüğünü temsil etmektedir. Tablodan da görüldüğü üzere M ne kadar büyürse temsiliyette eşitliğe o kadar yaklaşılmaktadır. Seçim çevresinin büyüklüğünün değişkenliği parlamentodaki parti sayısını artırarak,

genel olarak koalisyon hükümetlerine istikrarsızlığa yol açmaktadır. Bunun bilincinde olan hükümetler de M'yi küçük tutmaya çalışmaktadır.

Seçim çevresinin büyüklüğü ile parti sayısı arasındaki ilişki o kadar kuvvetlidir ki, bazı yazarlar bu büyüklüğün siyasi partiler için bir baraj işlevi gördüğünü öne sürmekte ve etkin baraj adı verdikleri bu katsayıyı şu şekilde hesaplamaktadırlar:

$$T (\%) = 50 \% / M$$

Bu formülde T etkin baraj, M ise seçim çevresi büyüklüğü anlamına gelmektedir. M'nin 1 olduğu yerde bir partinin milletvekili kazanması için geçmesi gereken oy miktarı yüzde 50, M'nin 10 olduğu bir çevrede de yüzde 5'dir (Erdoğan, 1999: 33).

E. Seçim Barajları

Seçim sonuçlarını, oluşumları etkileyen bir diğer faktörde seçim barajlarıdır.

Seçim barajlarının siyasal yaşama iki tür etki yapabildiğini söylemek yanlış olmaz. Bunlardan birincisini bu barajların “kurumsal” sonuçları olarak ele alabilir, ötekisi ise “davranışsal” olarak ortaya çıkan ya da çıkarması muhtemel sonuçlar olarak niteleyebiliriz. Barajların yasama organındaki sandalye dağılımına yapacağı kısa vadeli etkiler ile siyasal parti yaşamında doğuracağı orta-uzun vadeli sonuçlar, birinci grup etkiler arasında sayılabilir. İkinci grup etkilerin ise, uygulanan baraj ya da barajların sonucu olarak seçmenlerin oy kullanma davranışlarında uzun vadede gözlemlenebilecek değişiklikler olarak ele alınması mümkündür (Sabuncu, 2006: 192).

Ülke seçim barajı ile ulaşılmak istenen ve tümü “istikrar” ile bağlantılı ele alınması mümkün olan amaçları, şöyle sıralanabilir (Sabuncu, 2006: 193):

- ❖ Parlamentoda bir tek parti çoğunluğu sağlamak, böylece uzun süre görev yapabilecek istikrarlı hükümetlerin kurulmasını sağlamak;
- ❖ Bu olmazsa bile parlamentodaki parti sayısını sınırlayarak parçalanmış bir parlamento yapısının oluşumunu engellemek;
- ❖ Ülke barajını geçmenin zor olması nedeniyle çok sayıda siyasal partinin kurulması ve seçimlere girmesine yol açabilecek siyasal etkileri en aza indirmek;
- ❖ Daha önceki dönemlerde örneği olmamakla birlikte, muhtemel bölgesel partilerin oluşumunu zorlaştırmak, bu olmazsa en azından parlamentoya girmelerini engellemek;
- ❖ Seçmenleri, ziyan olması riskini göze almamak için oylarını büyük partilerde, tercihen iki büyük partide toplamaya teşvik etmek;
- ❖ Siyasal partileri, ılımlı seçmenin çoğunlukta olduğu varsayımından hareketle, merkeze yakın durmağa teşvik etmek.

Seçim barajları bir nevi çoğunluk esasına dayalı seçim sistemleri ile nispi temsil seçim sistemlerini kimliklerinden, özelliklerden az ya da çok kaybettirerek orta noktada birleştirmektedir. Şöyle ki nispi temsil sistemi uygulanan bir ülkede tam teslimiyet amaçlanmışken istikrar için seçim barajı uygulaması getirilmektedir.

Seçim Sistemlerinin Hükümetlere Etkileri

A. “Temsilde Adalet” ve “Yönetimde İstikrar” Kavramları Bakımından Seçim Sistemleri

Seçim sistemlerinin hükümetlere etkisini en bariz şekilde “adalet” ve “istikrar” kavramları üzerinden görebilmekteyiz.

Toplumlardaki farklılıkların temsili ancak uygulanacak olan seçim sistemleri ile mümkündür. Hiçbir toplum tam olarak türdeş değildir. Dünya üzerindeki tüm devletler farklı toplumlara barındırmaktadır. Toplumlar farklı kimlik, köken, görüş, ırk, dil ve bireylerden oluşur. Bu ayrımlar kimi zaman kuvvetli kimi zamanda zayıf kalabilmektedir. Bunun getirisi olarak farklı talepler oluşmaktadır. Az da olsa çok da olsa oluşan bu taleplerin seçim yoluyla ülkenin yönetimi aşamasında temsil edilip edilmemesi uygulana gelen seçim sistemi ile bağlantılıdır. Belirtildiği üzere seçilen seçim sistemi adaletli bir temsiliyet açısından hayati önem taşımaktadır.

Seçimlerin diğer bir asli görevi de ülkeyi yönetecek hükümetleri kurmaktır. Her vatandaşın ulaşmak istediği sonucun istikrarlı hükümetler oluşturmak olduğu yadsınamaz bir gerçektir. İstikrarı da kuşkusuz büyük oranda uygulana gelen seçim sistemi belirlemektedir. Uygulanan seçim sistemi parlamentodaki sandalye sayısını direkt olarak etkilediğinden, istikrarın da asli şartlarından biri de parlamentodaki sandalye sayısının çokluğu olduğundan seçim sistemleri istikrarın diğer bir asli unsuru olmaktadır.

Ancak seçim sistemlerinin tek amacı “temsilde adalet” olamayacağı gibi “hükümette istikrar” da olamaz. Temsilde adaletin olmadığı bir parlamento, demokrasi düşüncesine aykırı olacağı gibi, istikrardan yoksun bir hükümetin varlığı da kaosu tetikleyecektir. Sonuç olarak ideal bir seçim sistemi “istikrar” ve “adalet” kavramlarını barındıran sistem olmalıdır.

Ne var ki bu iki ilke birbiriyle çelişen ilkelere. Ekonomist Seyfettin Gürsel, bu iki ilkenin nasıl bağdaştırılabileceğini araştırmış ve bu iki ilkeyi ideal biçimde bağdaştıracak bir seçim sistemini tasarlamının imkânsız olduğu sonucuna ulaşmıştır. Temsilde adalet ne kadar ideale yakın ölçüde sağlanırsa, istikrar o derece bozulacaktır (Gürsel, 1999: 47). Diğer bir ifadeyle, hem adaletli, hem de istikrara yönelik bir seçim sistemi tasarlamak imkânsızdır. Dahası, çatışan bu iki ilke, birbiriyle bağdaştırılmadığı için birlikte uygulanması, olumsuz sonuçlar verebilir. Zira olumlu iki değer birbirini götürür ve ortaya olumsuz bir değer çıkarabilir. O nedenle, ülkelerin yapması gere-

ken şey, bu iki olumlu değeri bağdaştırmaya çalışmak yerine kendi ihtiyaçlarına göre bu ilkelere birine öncelik vermekten ibarettir (Gözler, 2011: 736).

Ancak her ne kadar istikrar ve eşit temsiliyet kâğıt üzerinde tam olarak, bir arada sağlanamazsa da seçim barajları ve seçim çevre büyüklüğü uygulamalarıyla tabiri caizse orta noktada birleşmektedir. Nispi temsil sistemi uygulanan bir ülkede seçim barajıyla istikrara da yol açılmak istenirken nispi temsil sisteminin amacı olan temsilde eşitlikten uzaklaşım istikrar amaçlanmaktadır. Bunun canlı örneği olarak Türkiye gösterilebilir.

Genel olarak temsilde adalet ve istikrar ilkeleri açısından incelendiğinde çoğunluk sisteminin istikrar ilkesiyle bağdaştığını, nispi temsil sisteminin ise temsilde adalet ilkesi ile bağdaştığı görülmektedir. Çalışmanın devamında yukarıda tanımlanmış olan seçim sistemlerini teker teker ele alarak hükümet sistemleri üzerindeki etkisi iki önemli unsur halinde incelenecektir.

Tablo 3

1950–1954–1957 Milletvekili Genel Seçimi Sonuçlarının d'Hondt Sistemine Göre Değerlemesi

1950 SEÇİMLERİ									
ÇOĞUNLUK SİSTEMİNE Göre					d'HONDT SİSTEMİNE Göre				
Partiler	Oy Oranı	Millet Vekili	Temsil Oranı	Aşkın / Eksik Temsil	Oy Oranı	Millet Vekili	Temsil Oranı	Aşkın / Eksik Temsil	
DP	% 53,3	420	% 86,2	+ 32,9	% 53,3	275	% 56,7	+ 3,4	
CHP	% 39,8	63	% 13,0	- 26,8	% 39,8	200	% 41,2	+ 1,4	
MP	% 3,1	1	% 0,2	- 2,9	% 3,1	10	% 2,1	- 1	
1954 SEÇİMLERİ									
DP	% 57,6	505	% 93,2	+ 35,6	% 57,6	328	% 60,7	+ 3,1	
CHP	% 35,4	31	% 5,8	- 29,6	% 35,4	196	% 36,3	+ 0,9	
CMP	% 4,9	5	% 0,9	- 4	% 4,9	16	% 3	- 1,9	
1957 SEÇİMLERİ									
DP	% 47,9	424	% 69,5	+ 21,6	% 47,9	312	% 51,1	+ 3,2	
CHP	% 41,0	178	% 29,2	- 11,8	% 41,0	258	% 42,3	+ 1,3	
CKMP	% 7,1	4	% 0,66	- 6,44	% 7,1	30	% 5,0	- 2,1	
HP	% 3,9	4	% 0,66	- 3,24	% 3,9	10	% 1,6	- 2,3	

Yukarıda ki tabloda (Güvenir, 1982: 238 ve Özgül, 2002: 116) Türkiye'de 1950–54–57 yıllarında yapılmış olan seçimler günümüzde uygulanan d'Hondt seçim sistemi kapsamında değerlendirilmiştir. Görüldüğü üzere çoğunluk sistemi ile nispi temsil

sisteminin uygulanması arasında parlamento dağılımı bakımından aşkın ya da eksik temsil olarak nitelendirilen yüksek farklı dağılımlar oluşmaktadır.

B. Seçim Sistemlerinin Sonuçları

Seçim sistemlerinin incelenmesi gereken diğer bir husus statik ve dinamik sonuçlarıdır. Statik sonuçlar seçim sonrası parlamentodaki sandalyelerin dağılımında görülürken, dinamik sonuçlar ise statik sonuçların bittiği yerde yani parlamento dışında kalan organların reaksiyonlarıyla ilgilidir. Ancak genel olarak seçim sistemlerinin sadece statik sonuçları üzerinde durulurken dinamik sonuçlar göz ardı edilmektedir bu da yanlış sonuçlar elde edilmesine sebebiyet vermektedir.

1. Seçim Sistemlerinin Statik Sonuçları

Seçim sisteminin işlevi verili bir seçmen tercih dağılımından bir meclis dağılımı çıkarmaktır. Dolayısıyla seçim sistemleri arasındaki farklılıkların ilk olarak meclisteki sandalye dağılımındaki farklılıklarda tezahür etmesi beklenmelidir. Öncelikle seçim sistemleri meclisteki parti sayısını direkt olarak belirlerler. Aşağıda da tartışılacağı gibi bazı sistemler çok partililiğe yol açarken, bazıları ise meclisteki parti sayısını, yani yürütme ve yasama üzerinde söz sahibi olan parti sayısını azaltırlar (Erdoğan, 1999: 13).

İkinci olarak seçim sistemleri hangi partinin mecliste ne kadar temsil edileceğini belirler. Bazı seçim sistemleri büyük partilerin mecliste aldıkları oya oranla daha fazla, küçük partilerin ise daha az temsil edilmelerini sağlarken; bazı seçim sistemleri de tam tersine yol açarlar. Bir partinin mecliste sahip olduğu sandalye sayısı o partinin gücünü belirlediği için, seçim sistemleri mecliste partilerin ne kadar güçlü olduklarını da belirler (Erdoğan, 1999: 14).

2. Seçim Sistemlerinin Dinamik Sonuçları

Seçim sistemlerinin dinamik sonuçları seçmenlerin veya partilerin seçim sisteminin çıktıklarına göre kendi davranışlarını ayarlamalarıyla ortaya çıkar. Bir seçim sisteminin dinamik sonuçlarının en çok bilinenlerinden biri Duverger tarafından ortaya atılan ve “psikolojik faktör” adı verilen bir durumdur. Duverger’e göre “çoğunluk sisteminin küçük partilere verilen oyları heba etmesi nedeniyle, enerjilerini ve oylarını ziyan etmek istemeyen seçmenler oylarını büyük partilere kaydırırlar”. Yani seçmenler oyunun kuralına göre davranışlarını değiştirirler. Bu faktörün ne kadar zaman içinde devreye gireceği konusunda fikir ayrılıkları olsa da, bir çok ampirik çalışma bu faktörün varlığını göstermiştir (Erdoğan, 1999: 14).

Başka bir dinamik sonuç da partilerin davranışlarını oyunun kurallarını göz önünde bulundurarak değiştirmelerinde görülebilir. Örneğin seçim sisteminin küçük

partilerin mecliste temsil edilmelerini engellemesi durumunda, birkaç küçük parti birleşerek bir seçim koalisyonu oluşturabilir ve seçime bu koalisyonun şemsiyesi altında girebilir. 1991 seçimlerinde Refah Partisi, Milliyetçi Çalışma Partisi ve İslahatçı Demokrasi Partisi arasındaki seçim koalisyonu bu duruma bir örnek olarak gösterilebilir (Erdoğan, 1999: 14).

Bir önceki dinamik sonuç, partilerin davranışlarını oyunun kurallarına göre değiştirmeleriydi. Bazı durumlarda partiler oyunun kurallarını değiştirmeyi tercih edebilirler. Türkiye örneğinde olduğu gibi iktidar partileri bir sonraki seçimde daha fazla sandalye kazanabilmek için seçim sisteminde değişiklik yapabilirler. Ya da toplumsal baskılar sonucunda parlamentodaki partiler seçim sisteminde değişiklik yaparak parlamento dışı partilerin de temsil edilmelerini sağlayabilirler. Son zamanlarda İngiltere’de tartışılmaya başlanan sistem değişikliği bu tür bir dinamik sonucun örneğidir (Erdoğan, 1999: 15).

Seçim sistemlerinin bir başka dinamik sonucu da toplumsal düzeyde gözlenebilir. Eğer bir seçim sistemi sürekli belirli bir partiyi ya da toplumsal grubu sistemden dışlıyorsa, bu toplumsal grubun üyeleri sistem karşıtı reaksiyonlarını daha farklı yöntemlerle göstermeye başlayabilirler. Böyle bir siyasal dışlanma siyasal sistemin meşruiyet krizine dönüşüp sistemin bütünü tehdit edebilir. İngiltere’de 19. yüzyılda yaşanan ve siyasal sistemde reform talep eden bir hareket olan Chartist Hareketi bu tür sistem dışı reaksiyonlardan biridir (Erdoğan, 1999: 15).

Sonuç

Günümüzde demokratik ülkelerin yapıtaş haline gelmiş olan seçimler çalışmada da ayrıntılı biçimde belirtildiği üzere farklı seçim sistemleri üzerine kurulmuştur. Toplumların farklı din, dil, ırk, düşünce vs.lerden oluşması her ülkenin farklı oluşumlarının olması farklı seçim sistemlerinin ortaya çıkmasına sebebiyet vermiştir.

Kişileri farklı seçim sistemleri oluşturmaya iten asıl sebeplerden biri de seçim sistemlerinin hükümetlere etkisi olmuştur. Çünkü uygulanan seçim sistemi parlamentodaki sandalye sayısı, oluşacak olan hükümetin yapısı, oluşan parlamentodaki temsiliyet oranını ve hükümetin istikrarı gibi birçok sonuç doğurmaktadır.

Geçmişten bugüne kadar oluşturulan seçim sistemleri çoğunluk sistemine dayalı seçim sistemleri ile nispi temsil sistemine dayalı seçim sistemleri olarak ayrım göstermektedir. Bu ana ayrım da genel olarak seçim sistemlerinin hükümetler üzerinde “istikrar” ve “temsiliyet” kavramları üzerinden etki doğurduğunu inceledik.

Genel öngörü olarak çoğunluk esasına dayalı sistemlerin “hükümette istikrar” sağlanması amacıyla uygulandığını, nispi temsil sistemlerinin de “temsiliyette eşitlik” amacıyla uygulandığını gördük. Ancak her iki kavramın bir arada bulunması doğurduğu sonuçlar bakımından imkânı zor bir hal aldığını inceledik. Lakin belirtmek gerekir ki istikrar sağlanması beklenen, az sayıda partiden oluşan parlamentonun kötü

niyetli taraflar elinde sakıncalı sonuçlar doğurabileceği de ihtimal dâhilinde olan bir durumdur. Bunun yanında temsilde eşitlik sağlanan parlamentolarda tarafların iyi niyetli, parti menfaatinden ziyade ülke menfaatine uygun davranışların yanında istikrarı da sağlayabileceği de imkân dâhilindedir.

Hulasa belirtmek gerekir ki; seçim sistemleri her ülkenin ihtiyacına uygun biçimde değişkenlik göstermektedir. Genel kabul olarak seçim sistemlerinin doğurduğu sonuçlar bellidir. Önemli olan ülkenin ihtiyaçlarının doğru belirlenip ihtiyaçlar doğrultusunda seçim sisteminin uygulanmasıdır.

Kaynakça

- Çam, Esat, (1990). *Siyaset Bilimine Giriş*, İstanbul.
- Çopuroğlu Kuzu, Özge, (Bahar 2015). Seçim Kuralları, Seçim Mühendisliği ve Türkiye’de Siyasal Katılım Üzerine. *Bilge Strateji*, 7 (12), 101–116.
- Duverger, Maurice (1974). *Siyasi Partiler*, Bilgi Yayınları, Ankara.
- Erdoğan, Emre, “Seçim Sistemleri ve Siyasal Sonuçları: İstikrar Temsiliyet”, 1999, http://www.urban-hobbit.net/PDF/secim_sistemleri.pdf (erişim tarihi: 08.02.2017).
- Gözler, Kemal, (2004). *Anayasa Hukukuna Giriş*, Bursa.
- Gözler, Kemal, (2010). *Anayasa Hukukuna Giriş*, Bursa.
- Gözler, Kemal, (2011). *Anayasa Hukukunun Genel Teorisi*, Bursa.
- Günel, Erdoğan, (2005). *Türkiye’de Seçim Sistemlerinin Siyasal Kurumlar Üzerindeki Etkileri*, Ankara.
- Güvenir, Murat, (1982). Seçim Sistemleri ve Ülkemizdeki Uygulama. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 37 (1), 215–250.
- Gürsel Seyfettin, (1999). Toplumsal Tercih Kuramı Çerçevesinde Anayasa’nın 67. Maddesinde Yer Alan Temsilde Adalet ve Yönetimde İstikrar İlkelerinin Değerlendirilmesi. *Anayasa Yargısı*, Ankara, *Anayasa Mahkemesi Yayınları*, 16, 46–68.
- Lijphart, Arendt, (1994). *Electoral Systems and Party Systems*, Oxford University Press.
- Özbudun, Ergun, “Seçim Sistemleri ve Türkiye”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 1995, 44 (1–4), <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/38/298/2768.pdf> (erişim tarihi: 08.04.2017).
- Özbudun, Ergun, (2009). *Türk Anayasa Hukuku*.
- Özgül, Bülent, (2002). Seçim ve Seçim Sistemleri, Türkiye’deki Seçim Sistemi Uygulamaları ve Bir Model Önerisi. Yüksek Lisans Tezi. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Özkan, Abdullah (2007). *Siyasal İletişim Stratejileri*, İstanbul.
- Sabuncu, M. Yavuz, “Seçim Barajları ve Siyasal Sonuçları”, *Anayasa Yargısı*, Ankara, *Anayasa Mahkemesi Yayınları*, 2006, 23, 191–197, http://www.anayasa.gov.tr/files/pdf/anayasa_yargisi/anyarg23/sabuncu.pdf (erişim tarihi: 09.02.2017).
- Tunç, Hasan, (1999). *Anayasa Hukukuna Giriş*, Ankara.
- Türk, Hikmet Sami (2006). Seçim, Seçim Sistemleri ve Anayasal Tercih. *Anayasa Yargısı*, Ankara, *Anayasa Mahkemesi Yayınları*, 23, 75–113.
- Yüce, Müge, “Seçim Sistemleri, Türkiye’deki Uygulamaları ve Ortaya Çıkan İktidar Yapıları”, <http://www.siyasaliletisim.org/pdf/SECIMSISTEMLERIVEORTAYACIKANIKTIDARYAPILARI-MUGEYUCE.pdf> (erişim tarihi: 07.03.2017).
- Yüzbaşıoğlu, Necmi, (1996). Türkiye’de Uygulanan Seçim Sistemleri ve Bunlara İlişkin Anayasa Mahkemesi Kararlarına Göre Nasıl Bir Seçim Sistemi. *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 55 (1–2), 103–150.